

PRESENTACIÓ

Entre l'ideal i el real:
projectes universitaris en clau històrica
*Between the Ideal and the Real: University
Projects in Historical Perspective*

Sara González Gómez
sara.gonzalez@uib.es
Universitat de les Illes Balears (Espanya)

Albert Cassanyes Roig
albert.cassanyes@uib.cat
Universitat de les Illes Balears (Espanya)

La història de les universitats és una història secular de permanències i resistències, conflictes, adaptacions i, a vegades, també de transformacions i intents de progrés. Les institucions universitàries no són entitats estàtiques ni aïllades, sinó que interactuen constantment amb el seu entorn, amb millor o pitjor sort. Les universitats han estat, en ocasions, actors conservadors resistents al canvi. En d'altres, les seves actuacions han demostrat una clara mirada cap a la modernitat i la innovació. Per aquest motiu, convé no quedar-se en postures idealitzades o generalistes, sinó avançar cap a una història de les universitats en què es tinguin en compte els seus èxits, al mateix temps que les seves limitacions, contradiccions i els conflictes interns. Tot això forma part de la riquesa històrica d'una institució que continua atraient l'atenció d'investigadors de diferents especialitats (història; història de l'educació; història del dret; història de l'economia; història de la medicina; història de l'arquitectura...), atrets per la quantitat ingent d'arestes que conformen la figura de la universitat, convertida en un suggeridor objecte d'estudi.

La pertinència de l'estudi de la història de les universitats rau en la seva capacitat per oferir una comprensió més profunda del rol que aquestes institucions han exercit i continuen exercint en la societat. A Espanya, per sort, la història de les universitats i de les persones que les «ocupen i habiten» constitueix un camp consolidat.¹ En línies generals, és possible afirmar que ha rebut l'atenció d'un important grup d'investigadors que han contribuït amb els seus treballs a ampliar i enriquir la informació de què disposem sobre el passat històric de les nostres universitats. Repassant la literatura sobre historiografia universitària, observem que els temes desenvolupats són múltiples i abasten aspectes com la història de les universitats en general; de universitats concretes; el seu professorat, especialment els catedràtics; estudis amb caràcter prosopogràfic; el seu alumnat, amb especial atenció a la mobilització estudiantil; la participació de la dona en la vida universitària i la regulació que els afecta; i un llarg etcètera.

Tanmateix, per la riquesa, profusió i longevitat de moltes d'aquestes institucions, el seu estudi continua estant obert i inconclús.² Sens dubte, suprimir la història de les universitats, tal com esmentava fa anys Julio Ruiz Berrio, ens conduiria a deixar coixa «l'evolució de la societat perquè no comprendríem l'aventura del pensament, ni les institucions docents actuals, ni els avenços i limitacions de la ciència, ni la història política de les nostres societats, ni la religiosa, ni moltes virtuts i defectes dels nostres dirigents».³

Fa alguns anys plantejàvem en aquesta mateixa revista, en un article dedicat a l'anàlisi bibliogràfica de la història de la universitat a Espanya durant el franquisme,⁴ que una de les qüestions en les quals més s'havia avançat en història de les universitats durant els darrers temps era en fer el necessari salt des d'una història merament descriptiva (d'estatuts, de normativa, de reglamentació...) cap a una història interpretativa. Una història que intenta apropiarse a una realitat passada i ho fa mitjançant l'ús de fonts primàries diverses, per albirar l'autèntic estat d'aquestes institucions, per trobar

¹ Préstec pres de BALLARÍN, P. «Entre ocupar y habitar. Una revisión historiográfica sobre Mujeres y Universidad en España», *Arenal. Revista de historia de las mujeres*, núm. 17 (2010), p. 223.

² CRUZ MUNDET, J. R. *Archivos universitarios e historia de las universidades*, Getafe: Instituto Antonio Nebrija de Estudios sobre la Universidad; Madrid: Dykinson, 2023.

³ RUIZ BERRIO, J. «Algunas reflexiones sobre la Historia de las Universidades», *Historia de la Educación. Revista Interuniversitaria*, núm. 5 (1986), p. 11-12.

⁴ GONZÁLEZ GÓMEZ, S. «Historia de la Universidad en España durante el franquismo: análisis bibliográfico», *Educació i Història*, núm. 26 (2015), p. 187-212.

explicació als esdeveniments i, en definitiva, per intentar anar molt més enllà en el seu estudi, coneixement i comprensió.

Tot això ens ha animat a plantejar aquest monogràfic, en clau històrica, però des d'una perspectiva de «l'ideal i el real», com versa el títol. Ens proposem oferir una mirada diferent, enfocada en projectes transformadors, no sempre assolits; en propostes de canvi, no sempre concloses. En rebel·lions i accions de protesta, de diferent envergadura i calat en funció del districte universitari. En conflictes institucionals que formen part, al cap i a la fi, de la història viva de les universitats. Fins i tot en les complicacions conceptuals i metodològiques que es presenten per al seu estudi. Una lectura focalitzada en l'ideal, en la utopia, a vegades realitzable, d'altres no. A partir d'aquest fil conductor recollim un total de sis articles i un report documental que presentem a continuació de manera resumida al lector.

El monogràfic s'obre en línia amb l'estudi de plantejaments universitaris de transformació social. Ens trobem, en primer lloc, amb l'estudi de Judith Quintano Nieto, de la Universitat de Valladolid, que es proposa visitar el Projecte Universitat Popular des de la perspectiva històrica per analitzar el valor social, educatiu, cultural i polític d'aquest moviment. Se n'estudia l'evolució, des de finals del segle XIX fins a l'actualitat, per recuperar-ne la memòria i mostrar el valor de l'educació popular en diferents temps i escenaris polítics. A més, s'apunten algunes claus de futur en termes d'aprenentatge al llarg de la vida, participació i transformació social, amb la finalitat de construir un projecte d'Universitat Popular d'escoles de ciutadania que donin resposta als interessos i al sentir de les persones participants, abastant diverses perspectives i connectant el local amb el global.

El treball següent se circumscriu al context de la Universitat de Barcelona durant la primera meitat del segle XX. Sara González i Avelina Miquel, de la Universitat de les Illes Balears, analitzen una proposta d'inserció de la ràdio en la vida universitària com a mitjà d'alfabetització, culturització i difusió d'ensenyaments superiors. Un impuls lligat a un entramat molt més ampli que connecta directament amb la tendència d'extensió universitària, universitats populars i, en general, alfabetització obrera. La pertinència de l'estudi rau en tractar una iniciativa poc documentada i desconeguda en el nostre àmbit. A partir de fonts documentals i, especialment, retalls de premsa, s'intenta reconstruir un projecte que serveix com a exemple d'una forma precursora d'educació a distància. En la iniciativa analitzada hi ha un clar objectiu de projecció social, perquè la universitat —per mitjà de la cultura i la producció intel·lectual— beneficiï el conjunt de la societat. Es dona, per tant, un procés

de recerca d'una universitat més social, compromesa, pública i preocupada per alguna cosa més que per les seves clàssiques funcions de docència i recerca.

En tercer lloc, el lector trobarà l'article signat per Francesc Xavier Fantova Ibáñez, de la Universitat d'Andorra, en el qual s'explora el cas concret del Col·legi de Llobera de Solsona (1614-1717), pertanyent al Principat de Catalunya. Aquesta iniciativa, nascuda de l'estament eclesiàstic i desenvolupada sota la seva protecció jurídica i material, presentava una singularitat morfogenètica que la va convertir gairebé en una excepcionalitat en el marc de la història universitària del Principat. Com a tal, per aquestes particularitats que tornen a moure's en el terreny de l'ideal i el real, en línia amb aquest volum, s'incorpora aquest treball que aporta noves claus per comprendre la pluralitat i complexitat del mapa universitari català anterior a la centralització borbònica.

Continuam avançant amb l'article signat per Joaquim Vallés i Josep Serrano de la Universitat d'Andorra. El treball ofereix una mirada crítica sobre la diversitat estructural i funcional dels sistemes universitaris, des del seu origen medieval fins a les transformacions contemporànies. Recorre les fites fonamentals que han donat forma a la institucionalització d'ensenyaments superiors: la missió dual de la universitat entre l'ideal liberal i les exigències formatives; la progressiva especialització i diversificació d'ensenyaments; el paper de les polítiques públiques en la incorporació de disciplines aplicades, i la tensió entre autonomia universitària i control estatal. Lluny d'oferir un relat lineal, el text articula un fil evolutiu de la universitat com a institució social, destacant la pluralitat de lògiques que han configurat el seu catàleg d'ensenyaments, mostrant així la seva riquesa i complexitat.

A continuació, es presenta el treball de Sergio Calvo Romero, investigador de la Universitat de Saragossa, que explora el moviment universitari, una de les qüestions més cultivades en l'àmbit de la història de les universitats durant les darreres dècades. L'autor planteja les dues etapes a distingir en la història de l'oposició estudiantil durant la dictadura. La primera correspon als anys quaranta i primera meitat dels cinquanta, de caràcter testimonial i minoritari, gairebé aïllat i localitzat a les universitats de Madrid i Barcelona. La segona etapa començaria a la segona meitat dels anys cinquanta i finalitzaria als anys setanta, estenent-se la mobilització de manera progressiva per totes les universitats. El lector trobarà un recorregut interessant pels principals fets i esdeveniments de contestació i mobilització universitària de l'època, entesa com a escenari de desafiament al règim i com a escola d'aprenentatge per a molts dels personatges polítics destacats de la transició espanyola.

Tanca l'apartat d'articles del monogràfic el treball d'Aleu Miret Moscatel i Marc B. Escolà, de la Universitat d'Andorra, presentat amb el objectiu d'oferir una revisió crítica i actualitzada de la historiografia sobre la Universitat de l'Estudi General de Barcelona, des de la seva fundació el 1450 fins a l'actualitat, emmarcant-la en el context més ampli de les universitats catalanes. Els autors analitzen les principals obres publicades al llarg del temps, detectant omissions i imprecisions en estudis anteriors, i reivindicant la necessitat d'una monografia completa i homologable amb la d'altres institucions històriques. Les seves principals aportacions rau en l'actualització del registre bibliogràfic, l'anàlisi detallada dels treballs clau i la crítica a la manca d'interès institucional per la història medieval i moderna de la universitat.

Finalment, a l'apartat de documentació d'aquest número s'inclou un treball signat per Rafael Ramis Barceló i Pedro Ramis Serra, ambdós investigadors de la Universitat de les Illes Balears, que ens descobreixen un projecte frustrat de la Universitat de Barcelona relacionat amb una càtedra de Predicació. El context és la Universitat de Barcelona, l'any 1695. La idea era unir la càtedra d'Hebreu i la de Predicació en la persona d'un sacerdot català i graduat a la Facultat de Sagrada Teologia, exercitat en predicació. El treball aporta unes pinzellades breus per contextualitzar el projecte i presenta, a continuació, un document interessant, de trenta-vuit punts, sobre els problemes per a la creació de la malaguanyada càtedra.

Lluny de construir una visió homogènia, el conjunt d'articles que compon aquest monogràfic mostra la riquesa i la complexitat del esdevenir universitari, revelant com cada intent d'innovació, canvi o progrés, fins i tot quan no arriba al seu objectiu, deixa una empremta en el teixit institucional. Revisitar la universitat des de la perspectiva històrica sempre constitueix un repte que ens convida a repensar-la més enllà de les seves estructures i funcions tradicionals, com una institució viva, inserida en dinàmiques socials, culturals i polítiques complexes. En definitiva, aquest volum aspira, d'una forma modesta, a contribuir al coneixement històric des d'una perspectiva que conjuga anàlisi, crítica i projecció.